

серед населення нерівномірно: чим вищий ступінь ваги злочину, тим рідше виявляється віктимізація.

Аналіз тенденцій віктимізації надав можливості дійти висновку про те, що існують гомеостатичні зв'язки між злочинністю і віктимізацією: у випадках, коли суспільство стурбоване станом злочинності, - чим вище злочинність, тим нижче віктимізація; і навпаки, стабільність соціальних відносин, знижуючи страх перед злочинністю, вирівнює показники віктимізації і злочинності. Ризик віктимізації пов'язаний з дефектами способу життя і повсякденної активності, так само як і з індивідуальними відхиленнями, що проєктуються ними. Як і в інших європейських країнах, час віктимізації тяжіє до вечора і ночі (насиленницькі злочини - вечір/ніч, крадіжки - ніч). Загальна характеристика потерпілих в Україні також нічим не відрізняється від їхнього стандартного розподілу серед інших європейських держав. Пік віктимізації за віком припадає на 16-24 роки, за винятком крадіжок особистого майна, що зберігають стійку тенденцію щодо рівномірного розподілу між усіма віковими групами. Віктимізація щодо злочинів проти особи у чоловіків у два, два з половиною рази вища, ніж у жінок. У корисливих та майнових злочинах також превалюють чоловіки, хоча різниця не так помітна. Особи, що знаходяться в шлюбі, менш віктимізовані, ніж неодружені і вдівці. Маргінальність і низький рівень прибутку є також супутниками віктимізації. Разом із тим, з ростом прибутків росте і страх перед пограбуваннями, а, отже, і ймовірність бути пограбованими. Отже, ризик віктимізації залежить також від ряду індивідуальних факторів соціалізації майбутньої жертви в дитинстві (неправильне виховання, відсутність такого, невдалий шлюб батьків, домінування в родині одного з батьків, соціальне відчуження дитини), а також індивідуальних психологічних факторів (низька самооцінка, пригніченість, психопатія, невротизм, професійні фрустрації, психосексуальні травми, фобії), антигромадського способу життя, досвіду і частоти попередньої віктимізації, девіантної поведінки потенційної жертви.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Василинчук В.І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування ННІПФПСКМ НАВС

Вивчення характеристики особи, яка вчиняє злочини в бюджетній сфері, дозволить визначити оперативно значущу поведінку як взаємопов'язану сукупність суб'єктивно та об'єктивно зумовлених актів поведінки, що становлять механізм злочинної діяльності, які відображені в об'єктивній дійсності та використовуються для належної

оперативно-профілактичної діяльності в бюджетній сфері. Оперативно-значуща поведінка вимагає розроблення стосовно різних видів злочинів у бюджетній сфері, різних категорій осіб, які готують чи вчиняють ці злочини, на підставі чого будуються різнобічні оперативно-розшукові характеристики злочинців.

Загальновідомо, що дані про особу, яка вчиняє злочини в бюджетній сфері, та їх характеристику оперативно-розшукова наука бере з кримінологічної характеристики. Саме кримінологія та віктимологія вивчають особу злочинця та жертви, зв'язки, що існують між ними.

Метою оперативно-розшукової віктимології є всебічне, повне, глибоке вивчення особистості жертви, її ролі в механізмі конкретного злочину та віктимізація, тобто процес перетворення на потерпілого від злочину.

Жертвою злочину в бюджетній сфері, на нашу думку, насамперед виступає держава, оскільки вона не доотримує той результат, на який розраховувала, виділяючи бюджетні кошти. Насамперед втрачається репутація самої держави, її державних інституцій, збільшується рівень недовіри населення до органів державної влади тощо.

Водночас державні інституції не завжди на належному рівні вчасно усувають причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів у бюджетній сфері. Наприклад, це проблеми нормативно-правового характеру, наслідком яких є незаконне збагачення розпорядників бюджетних коштів за рахунок отримання хабарів за вирішення цілої низки питань, пов'язаних з розподілом та використанням бюджетних коштів.

У криміналістиці та ОРД особу, яка вчиняє злочин, вивчають у двох аспектах: як елемент характеристики злочину та як об'єкт тактичного впливу при розкритті й розслідуванні злочинів.

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків, обумовлений вчиненням суспільно небезпечних порушень бюджетної дисципліни, свідчить про те, що корислива мотивація у службових осіб – порушників бюджетної дисципліни – стимулюється станом різкої соціально-економічної нерівності в суспільстві, що виникла внаслідок викривлень при здійсненні соціально-економічних реформ.

Водночас недоліки в підборі й розстановці кадрів державного й управлінського апарату сприяють доступу на державну службу, керівні посади тих, хто сприймає службове становище як засіб вирішення особистих питань.

Недоліки в діяльності правоохоронних органів і тих, що здійснюють контроль та перевірку, створює передумови для застосування службовими особами – порушниками бюджетної дисципліни – схем привласнення бюджетних коштів.

Головною причиною злочинів у бюджетній сфері є деформація моралі розпорядників бюджетних коштів як наслідок процесів, що

відбуваються в діяльності управлінського апарату. Це призводить до специфічних соціальних відхилень поведінки службових осіб, аж до зловживання чи перевищення службових повноважень, учинення інших протиправних дій, у тому числі порушень бюджетної дисципліни.

У цьому разі значну роль відіграє бажання до вигоди, яке виявляє свою криміногенну сторону в умовах суперечностей між базовими цінностями, що декларуються суспільством, і складностями щодо їх досягнення під впливом правомірної поведінки з боку працівників управлінського апарату.

Така деформація запускає аналітичний механізм оцінки ситуації, що пов'язана з використанням бюджетних коштів, наслідок якої і може спонукати до ризикованих дій у формі вчинення злочину в бюджетній сфері з перспективою безкарності за вчинені злочинні дії.

Етично-психологічні ознаки, які відображають ставлення індивіда до соціальних і духовних цінностей, свідчать про те, що злочинній поведінці цієї категорії осіб властива полімотивованість, яка виявляється в тому, що зазвичай вони шляхом здійснення злочинних діянь у сфері своєї діяльності прагнуть миттєво досягти зміцнення своїх статусних позицій у суспільстві, в його елітарному соціальному прошарку або закріпити вже досягнуті тут результати.

Провідною психологічною особливістю злочинів у бюджетній сфері є те, що вони ґрунтуються переважно на девіантній поведінці (різноманітні відхилення від норми). Тобто вони не містять у собі виключно делінквентного (злочинне поведіння) та аддиктивного компонентів (пов'язаний з різними залежностями чи зловживанням психотропних речовин). Отже, ці злочини вчиняють здебільшого психічно здорові люди, виключно з меркантильних міркувань, цілком усвідомлено, з прямим неприхованим умислом.

Отже, у злочинній діяльності в бюджетній сфері економіки панує соціально схвалене гасло на кшталт *«у держави красти не соромно, не грішно й не осудно, а іноді – й почесно»*. Унаслідок цього бюджетні злочини належать до категорії психологічно виправданих діянь, а також таких, що свідомо виправдовуються і не засуджуються як самою особистістю, так і громадою.

При цьому реальна загроза суспільству і державності відходить на другий план та залишається поза межами громадського контролю й осуду.

До психологічних якостей, що є притаманними для осіб, девіантна поведінка яких спрямована саме на вчинення злочинів у бюджетній сфері, належать: ігнорування соціальних норм (демонстративне, усвідомлене нехтування чинних правил людського поведіння в соціумі); соціальний цинізм (скептичне ставлення до суспільства чи громади, презирство та неповага до соціального укладу, влади,

державного устрою тощо); виражений егоцентризм, індивідуалізм (загострена зацикленість на собі, гіперпозиціонування власного «Я»).

Головними провокуючими та сприятливими соціально-психологічними чинниками, що спонукають людей до вчинення злочинів у бюджетній сфері економіки, є індивідуальна озлобленість окремих осіб на державу, владу, державний лад, соціальний устрій, суспільний уклад та громаду взагалі, а також латентний «конфлікт між державою і народом».

Серед рис, властивих суб'єктам аналізованих злочинів, виокремимо такі: належний рівень знання законодавства у сфері регулювання бюджетних стосунків і підпорядкування своїм злочинним бажанням досягнень економічного лібералізму; наявність схильності до поєднання законних і протиправних методів та способів керівництва при здійсненні своїх посадових обов'язків; цільова життєва установка на збагачення і володіння владою за будь-яку ціну, незважаючи на засоби; підвищені життєві (матеріальні) стандарти; наявність атрибутів зовнішньої респектабельності і доброчесності, що створюють сприятливе враження і формально мають на увазі законослухняність, а також передбачають високий статус суб'єкта, його приналежність до елітного соціального прошарку суспільства; наявність у гіпертрофованій формі специфічних іманентних особових якостей – енергійності, значної розумності, самовпевненості (за відсутності або наявності незначною мірою сумнівів у досягненні поставлених цілей), твердого прагнення до володіння владою, цинізму стосовно до інших людей тощо.

На формування і вияв особових характеристик суб'єктів цієї категорії істотний вплив справляють: початкова налаштованість службовців на використання своєї роботи в особистих корисливих інтересах; наявність в їх середовищі осіб з високим рівнем матеріального добробуту, досягнутого за рахунок злочинної діяльності; деяке зниження вже досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи і бажання підняти його за допомогою вчинення злочинів; орієнтованість на високі стандарти життя, досягнуті товаришами по службі; наявність дорогих звичок й інтересів.

На основі аналізу етично-психологічних ознак, що відображають ставлення індивіда до соціальних і духовних цінностей, запропонуємо таку типологію особи суб'єктів, які вчиняють злочини в бюджетній сфері: а) особи, які вчинили злочини через випадковий збіг обставин (корпоративність, бажання надати фінансову допомогу через дану раніше обіцянку та ін.), при загальній позитивній орієнтації особи; б) особи, які вчинили злочини через вимушені обставини (суб'єкти, втягнуті у вчинення злочинів внаслідок несприятливої ситуації або впливів носіїв антигромадських поглядів; складні життєві обставини тощо), при загальній позитивній орієнтації особи; в) особи, які вчинили злочин під впливом сукупності зовнішніх чинників (нестійка

моральна й етична орієнтація особи; ситуація безконтрольності тощо), при одночасній наявності загалом позитивній орієнтації; г) особи, готові вчинити злочин, використавши обстановку, що склалася, й умови, але зазвичай не схильні до активних дій; д) особи, які вчинили злочини внаслідок переважання антигромадської корисливої орієнтації з використанням сприятливих зовнішніх умов, створених ними; е) особи, які мають стійку орієнтацію на вчинення злочинів за будь-яких обставин.

МЕХАНІЗМ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

Кулакова Н.В., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НАВС

Одним з найважливіших завдань кримінологічної віктимології є дослідження механізму індивідуальної віктимної поведінки та виявлення найбільш типових форм взаємодії потерпілого зі злочинцем.

Віктимна поведінка людини - це процес, який складається не тільки з дій, що змінюють зовнішній стан, але й включають в себе попередні їм психологічні явища та процеси, що визначають механізм протиправного вчинку. У генезисі злочину значне місце належить механізму віктимної поведінки. Кожний злочин являє собою акт поведінки людини. У психології поведінка визначається як довільна активність особи, тобто така активність, за якою визнана свідомо переслідувана мета і є можливість контролю за ходом процесів, що розгортаються. Ці процеси, що характеризують довільну активність суб'єкту, являють собою елементи поведінки особи, яка на своїй заключній стадії відбивається у зовнішньому акті (вчинку), впливаючи на об'єкт. «Вчинок - не просто дія, фактично це результат дії, доцільність якої людина усвідомлює ще до її скоєння. Кожний вчинок отримує певну оцінку не тільки самої особи, але й інших людей. У залежності від відповідного вчинку, інтересів та потреб суспільства він або схвалюється, або засуджується».

«Поведінка» має певну структуру, яка послідовно розгортається у співвідношенні з логікою внутрішніх (психічних) процесів та зовнішніх (об'єктивних) обставин місця та часу. Взаємодію цих процесів та обставин можливо назвати механізмом віктимної поведінки особи. Така схема дає можливість охарактеризувати віктимну поведінку та її механізм.

Механізм віктимної поведінки за своєю суттю охоплює поведінку людини, винної особи, ситуацію в якій особа стає жертвою злочину, її безпосередні причини. Зрозуміло, що ніякий зовнішній акт скоєння свідомого вчинку, у тому числі і злочину, не є спонтанним, він завжди підготовлений більш або менш тривалим періодом виникнення